

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ

У статті актуалізовано проблему відновлення національно-культурних цінностей, традицій, ментальності української родини як найстійкішого елемента суспільства. Підкреслено значущість педагогічної взаємодії у цьому процесі. Проаналізовано смислові аспекти ментальності як основи духовності української родини в її минулому, сьогоденні і в проекції на майбутнє в контексті європейської стратегії розвитку України.

Представлено особливості педагогічної культури у формуванні ментальності української родини як єдності кількох поколінь: установка і орієнтація на цінності і традиції українського етносу, народу; соціокультурна адаптація та освоєння духовних, моральних принципів і віри; подолання кризових станів шляхом формування економічної грамотності; продукування демократичних відносин через системний зв'язок "сім'я – школа – суспільство".

Розкрито роль сім'ї в соціалізації дитини як процесі інтеграції індивіда в суспільство завдяки оволодінню його вимогами, придбання соціально значущих характеристик свідомості і поведінки, які регулюють його взаємини з іншими людьми і соціумом загалом. Розглянуто особливості сімейної соціалізації як цілеспрямованого і нерегульованого процесу, що реалізується не лише завдяки спеціально організованому впливу дорослих (вихованню) на дитину, але і внаслідок спостереження та наслідування нею поведінки всіх дорослих членів сімейного мікроколективу. Схарактеризовано ознаки соціального простору сім'ї та механізми його впливу на процес соціалізації підростаючої особистості.

Ключові слова: соціалізація, сім'я, дитина, соціальний простір сім'ї, механізми соціалізації, батьки.

Процес становлення сучасного суспільства потребує відродження духовного спадку нації, утвердження загальнолюдських гуманістичних і національних цінностей шляхом оновлення системи шкільного виховання, технологій, форм і методів педагогічної взаємодії школи та родини. Зважаючи на визначені стратегічні напрями та положення розвитку освіти, що відображені у Національній доктрині розвитку освіти, Законі України "Про освіту", Концепції національного

виховання, Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності, педагогічна практика виявляє можливості такого становлення через тісну педагогічну взаємодію сім'ї і школи у формуванні підростаючого покоління.

Проблеми сім'ї завжди перебували в центрі уваги філософів, соціологів, істориків, демографів, культурологів, психологів, педагогів.

Основні підходи до вивчення властивих сім'ї соціальних функцій як сукупності цілеспрямованих впливів на наявні у суспільстві відносини з метою забезпечення сприятливих умов розвитку представлені в працях А. Антонова, С. Дармодехіна, О. Зоріної, Л. Карцевої, Г. Клімантової, В. Медкова та інших.

Вивченню категорії “сім'я”, визначенню її як соціального інституту і соціальної групи, дослідженню основних характеристик – сімейних статусів і ролей, функцій, структури, соціальної орієнтації – присвячено науковий доробок І. Громова, В. Добренькова, Г. Зборовського, І. Кона, В. Лисовського, М. Мацковського, В. Семенова, С. Фролова. Науковці подають розгорнутий аналіз особливостей формування сім'ї, її функцій, сімейних взаємин, обґрунтовують місце і роль сім'ї у життєдіяльності суспільства, її економічне становище, цільову спрямованість, взаємодію з навколишнім середовищем, у тому числі соціокультурним.

Сутність соціалізації особистості в умовах сім'ї розглядалася Г. Андреевою, Ю. Габермасом, Ф. Гідденсом, Е. Дюркгеймом, І. Коном, Т. Кравченко, І. Пивоваровою, Г. Тардом та іншими.

Незважаючи на доволі широке дослідження проблем життєдіяльності сім'ї і її впливу на соціалізацію дітей, формування ціннісних пріоритетів у сім'ї не має чіткої визначеності та цілеспрямованості, що активізує увагу до питання виконання батьками соціалізаційної функції.

Зазначені суперечності зумовили вибір мети нашого дослідження: науково обґрунтувати шляхи та умови формування педагогічної культури батьків у процесі педагогічної взаємодії сім'ї та школи.

Реалії сучасного українського суспільства засвідчують, що притаманні йому трансформаційні процеси спричиняють

руйнування традиційних життєвих цінностей під впливом нової соціально-економічної і соціально-політичної ситуації, зміну ціннісних орієнтацій основних агентів соціалізації в сім'ї – батьків, суттєво деформують внутрішньосімейні взаємини, зумовлюючи відчуження дітей і батьків. З огляду на це актуалізується проблема створення комфортного середовища для соціалізації і виховання дитини в сім'ї, зокрема, шляхом обґрунтування комплексу рольових функцій членів сімейного колективу в процесі соціалізації зростаючої особистості.

Сім'я, безперечно, є базовим компонентом соціальних умов, фундаментом життєвої піраміди, яку буде зводити дитина за умов школи і сприятливого впливу громадськості. “Міцна сім'я – міцна держава”, – говорить народна мудрість.

У період розбудови національної системи освіти посилюються вимоги до особистості, її моральних якостей, освіченості, культури. Умови ж формування молодшого покоління не тільки поліпшуються, а й істотно ускладнюються. Розширення форм спільного впливу не лише не знімає, а й підсилює роль сім'ї у вихованні. Якщо в минулому основним джерелом інформації були батьки та педагоги, то нині велике значення мають засоби масової інформації (телебаченню, радіо, кіно, періодична преса тощо). Нерідко діти опиняються поза контролем первинного соціального середовища. Колізії між об'єктивним впливом мікросередовища і характером ідеалів, прищеплених людині батьками, школою, суспільством, вельми непрості.

Формування особистості дитини зумовлюється багатьма різноманітними факторами, особливе місце серед яких посідають родинні стосунки. До них належать такі аспекти, як характер спілкування і взаємодії в сім'ї, розподіл ролей і функцій між членами родини, особливості подружніх стосунків, кількість членів у сім'ї, взаємини між старшими і молодшими поколіннями, рівень психолого-педагогічної культури батьків, зовнішні соціальні зв'язки сім'ї та інше. Особливе значення в сімейному вихованні мають взаємини між батьками і дітьми. Багатьма дослідженнями доведено, що вади в психічному здоров'ї дитини (наприклад, виникнення неврозів) найчастіше спричинені аномаліями сімейного виховання, зокрема порушеними (зруйнованими) взаєминами між батьками і дітьми.

Вивчення батьківського ставлення до дітей пов'язане з розкриттям його впливу на формування їхньої особистості. У психолого-педагогічних дослідженнях, зазвичай, виявляється зв'язок між полярними типами батьківського ставлення і характерологічними особливостями дитини.

Різноманітних помилок у процесі виховання може бути надзвичайно багато. Кожен із батьків прагне їх уникнути, оскільки вони спричиняють тяжкі наслідки.

У пошуку ефективних шляхів удосконалення системи гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку, оптимальних підходів до процесу формування гуманістично спрямованої особистості важливу роль відіграє взаємодія сім'ї і школи.

Наукове дослідження зазначеної проблеми дало змогу визначити низку суперечностей у взаємодії школи і сім'ї, а саме:

- між зростаючими вимогами суспільства до батьків щодо виховання і зниженням рівня батьківської відповідальності за дітей;
- між об'єктивним завданням зі створення для дитини єдиного виховного простору і штучним розмежуванням цього простору на шкільне та сімейне виховання;
- між наявністю у школи та сім'ї потреби у взаємодії в процесі виховання молодшого школяра та інертністю сторін під час реалізації такої взаємодії;
- між зміненими умовами життєдіяльності суспільства і стереотипністю функціонування школи у сфері педагогічної взаємодії з сім'єю.

В результаті наукового дослідження нами було розкрито психолого-педагогічне трактування поняття “взаємодія”, яке розглядається науковцями з різних позицій: як процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну зумовленість і зв'язок (О. Коберник, Л. Мотрич, А. Мудрик, В. Мясичев, А. Петровський, І. Сіданіч та інші); як “педагогічна взаємодія” суб'єктів освітньо-виховного процесу – вчителів, школярів, батьків, педагогічного й учнівського колективів, сім'ї (С. Акутіна, К. Журба, Р. Лафішева, М. Недвецька). Цедалозмогурозглядати взаємодію сім'ї і школи як цілісну соціально-педагогічну

систему, спрямовану на досягнення мети – виховання високо-моральної, духовної особистості, що орієнтується на загальнолюдські та гуманістичні цінності. А також як процес взаємовпливу суб'єктів один на одного в системі особистісно орієнтованої ціннісно-моральної діяльності, спрямованої на формування гуманістичних цінностей та якостей, мотивації і правил гуманної поведінки дітей молодшого шкільного віку, заснованої на конструктивному діалоговому спілкуванні, що веде до якісних змін суб'єктів і об'єктів взаємодії й охоплює сім'ю та школу.

Виявлено основні недоліки взаємодії сім'ї і школи: низький рівень педагогічної просвіти батьків та невміння педагогів активізувати їх у вирішенні виховних завдань щодо виховання гуманістичних цінностей у дітей; малоефективність традиційних форм і методів роботи школи з батьками, узагальнений характер взаємодії, що проявляється в хаотичному використанні індивідуальних, групових, колективних форм роботи школи з батьками. Означені факти потребували обґрунтування організаційних умов, які можуть посилювати ефективність взаємодії сім'ї та школи у процесі виховання молодших школярів, зокрема:

- впровадження єдиної виховної системи у роботі школи і сім'ї з метою формування гуманістичних цінностей дітей молодшого шкільного віку;
- забезпечення адекватного розуміння учителем та батьками цілей і завдань гуманістичного виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку;
- здобуття педагогом знань про особистість учня, особливості його сім'ї, виховні позиції батьків (родини) і ставлення до школи як до партнера у виховному процесі;
- формування педагогічної культури батьків, їхньої внутрішньої активності у прагненні до самоосвіти та набуття виховної компетентності шляхом добровільного залучення до виховної діяльності, спрямованої на суб'єкт-суб'єктну взаємодію з педагогами;
- організація співпраці родини і вчителів у визначенні пріоритетних напрямів, форм, методів гуманістичного виховання дітей молодшого шкільного віку;

- визначення наявності організовуючої та координуючої ролі школи у процесі взаємодії з сім'єю щодо виховання дітей молодшого шкільного віку.

Логіка дослідження зумовила потребу підвищення ефективності виховного потенціалу сім'ї і школи у процесі формування дітей молодшого шкільного віку, що реалізується шляхом оновлення змісту, форм і методів взаємодії педагогів та батьків.

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом у житті дитини, який визначається низкою новоутворень, необхідних для формування гуманістичних цінностей під час навчання і виховання: розвитком і якісним перетворенням процесів пізнавальної сфери (сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення); формуванням волі, вольових рис характеру (цілеспрямованості, організованості, стриманості, дисциплінованості, наполегливості, вимогливості до себе та інших); збагаченням досвіду соціальної поведінки та формуванням моральної самооцінки, яка дає змогу контролювати власну діяльність і будувати поведінку відповідно до гуманних норм суспільства; формуванням альтруїстичних проявів тощо.

Вихованню дітей молодшого шкільного віку в сім'ї також сприятимуть такі форми роботи вчителя з батьками:

- батьківські тематичні збори, на яких би розглядалися питання морального виховання дітей;
- збори-практикуми;
- батьківські збори у формі “годин спілкування”, які вможливають коригування взаємин батьків і дітей у сім'ї;
- проведення батьківських зборів у формі гри;
- тренінги.

Розглянемо детальніше кожен із форм роботи з батьками.

Організація тематичних батьківських зборів з питань морального виховання передбачає розкриття перед батьками змісту морального виховання молодшокласників у школі та сім'ї, ознайомлення батьків з віковими особливостями учнів цього віку.

Збори можуть проводитись у формі бесіди або дискусії. Орієнтовні питання для обговорення:

- “Гуманна людина” – яка вона?
- Батьківська любов.

- Спілкуємося з дітьми.
- Як вирішити конфлікти з дітьми.

Тематичні збори потрібні для підвищення рівня педагогічної освіченості батьків, їхньої педагогічної культури.

Ще одна форма роботи з батьками – збори-практикуми – сприяють відпрацюванню вже педагогічних умінь і навичок. На цих заняттях батькам можна запропонувати різні завдання, наприклад з визначення рівнів розвитку моральної вихованості дітей, стилю сімейних взаємин, типу відносин між дітьми і батьками тощо.

Також доцільними будуть вправи на сприймання почуттів дитини (за П. Гордоном), тренінги ефективного вербального спілкування в комунікації батько – дитина, на яких батьки вчаться будувати “Я-повідомлення”, вправи на визначення ефективності тих чи інших мовних повідомлень батьків, спрямовані на дитину, тощо.

Проводячи бесіди з батьками, вчителю бажано використувувати певні ігрові сюжети, які допоможуть батькам засвоїти пропонований зміст, аналізувати типові ситуації, що виникають у сім’ї, робити висновки, коригувати свій виховний вплив на дітей.

Учитель пропонує батькам уявити себе учасниками наведеної ситуації, розв’язати її, аргументувавши свої позиції. Батькам даються орієнтовні запитання щодо самої ситуації.

Якщо у процесі гри батькам важко правильно відповісти, то вчитель має допомогти. Він вказує на допущені помилки або сам коментує наведену ситуацію.

Викликають великий інтерес і мають популярність у батьків рольові ігри, які забезпечують активну участь на заняттях, допомагають оволодіти психолого-педагогічними знаннями, вміннями і навичками.

Адже гра дає змогу частіше залучати батьків до порівнянь різних фактів, позицій, явищ, учить аргументувати свою думку дітям, а не просто вимагати сліпо підкорятися, знаходити можливі варіанти вирішення різних сімейних конфліктів.

Підсумовуючи викладене, можна констатувати, що сім’я відіграє велику роль у процесі соціалізації зростаючої особистості, оскільки схвалення, підтримка, байдужість або осуд батьків безпосередньо позначаються на її домаганнях, допомагають або заважають їй шукати рішення у складних життєвих

ситуаціях, адаптуватися до мінливих життєвих обставин. Цінності та атмосфера сім'ї визначають і те, наскільки вона здатна стати середовищем самозміни та самореалізації її членів.

Література

1. Гуменюк Л. Культура вчителя у системі сімейно-шкільного виховання // Початкова школа. – 1997. – № 5.
2. Корнієнко С. М. Родинні виховні заходи у початкових класах. – Тернопіль, 1997.
3. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів: теорія і технологія. – К. : Стило, 2006.
4. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. – К., 1978.

Е. В. Матвиенко

Формирование педагогической культуры родителей в процессе педагогического взаимодействия семьи и школы

Институт педагогики и психологии
Национального педагогического университета
имени М. П. Драгоманова (8/14 ул. Тургеневская, Киев, Украина)

В статье актуализирована проблема восстановления национально-культурных ценностей, традиций, ментальности украинской семьи как наиболее устойчивого элемента общества. Подчеркнута значимость педагогического взаимодействия в этом процессе. Анализируются смысловые аспекты ментальности как основы духовности украинской семьи в её прошлом, настоящем и в проекции на будущее в контексте европейской стратегии развития Украины.

Представлены особенности педагогической культуры в формировании ментальности украинской семьи как единства нескольких поколений: установка и ориентация на ценности и традиции украинского этноса, народа; социокультурная адаптация и освоение духовных, моральных принципов и веры; преодоление кризисных состояний путем формирования экономической грамотности; продуцирование демократических отношений через системную связь “семья – школа – общество”.

Раскрыта роль семьи в социализации ребенка как процессе интеграции индивида в общество благодаря овладению его требованиями, приобретению социально значимых характеристик сознания и поведения, которые регулируют его взаимоотношения с другими людьми и социумом в целом. Рассмотрены особенности семейной социализации

как целенаправленного и нерегулируемого процесса, который реализуется не только благодаря специально организованному влиянию взрослых (воспитанию) на ребенка, но и вследствие наблюдения и наследования им поведения всех взрослых членов семейного микроколлектива. Охарактеризованы признаки социального пространства семьи и механизмы его влияния на процесс социализации подрастающей личности.

Ключевые слова: социализация, семья, ребенок, социальное пространство семьи, механизмы социализации, родители.

O. V. Matvienko

Parents' Pedagogical Culture Shaping in the Process of Family and School Pedagogical Interaction

Institute of Pedagogy and Psychology of M. P. Drahomanov National Pedagogical University (8/14 Turhenivska Str., Kyiv, Ukraine)

The article updates the problem of recovery of national and cultural values, traditions and mentality of the Ukrainian family as the most sustainable element of society. The importance of the pedagogical interaction in this process is stressed. Mentality's semantic aspects as a spiritual basis of the Ukrainian family are analyzed through the prism of its past, present and future prospects in the context of Ukraine's European development strategy.

The article presents pedagogical culture peculiarities in formation of Ukrainian family mentality as the unity of several generations: installation and orientation on values and traditions of Ukrainian ethnicity, people; socio-cultural adaptation and development of spiritual, moral principles and beliefs; the crisis conditions overcoming with the help of economic literacy formation; democratic relationships production via partnership communication "Family – School – Community".

The article deals with the family's influence on a child's socialization. Among other institutions of socialization, the priority is proved to be attributed to family, for only parents can give the first social experience, emotional warmth, and sense of protection. The function of children's socialization belongs to the specific functions of family due to its essence, and remains the same whatever changes in society may occur. The essence of socialization is exposed in the article as the process of integration of an individual in society thanks to meeting its requirements, acquisition of socially meaningful qualities of consciousness and conduct, which regulate his (her) mutual relations with other people and society. Domestic socialization is considered as a purposeful and non-regulated process that is realized not only due to the specially organized influence of adults (education) on a child

but also due the child's observation and copying of conduct of all members of family.

Family social space functions according to certain norms, rules, which become for a child the first source of adjusting its relationships with others and a basis of construction of its own social space. The family social space's features and mechanisms of its influence on the process of a child's socialization are described. Socialization is proved to be most effective in a family, the social space of which is based on democratic principles, recognition of the child as the highest value.

Keywords: socialization, family, child, social space of family, mechanisms of socialization, parents.

References

1. Humeniuk, L. (1997). *Kultura vchytelia u systemi simeino-shkilnoho vykhovannia* [Culture of teachers in the system of family and school education]. *Pochatkova shkola*, 5.
2. Kornienko, S. M. (1997). *Rodynni vykhovni zakhody u pochatkovykh klasakh* [Family educational activities in primary school]. Ternopil.
3. Matvienko, O. V. (2006). *Vykhovannia molodshykh shkoliariv: teoriia i tekhnolohiia* [Educating younger students: theory and technology]. Kyiv: Stylos.
4. Sukhomlinsky, V. A. (1978). *Batkivska pedahohika* [Parents' pedagogy]. Kyiv